

канд. пед. наук, доцент кафедри теорії та методики мистецької освіти та диригентсько-хорової підготовки вчителя Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ ХОРОВОМУ СПІВУ У 20- Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Ключові слова: навчання співу, технічні навички, голосовий апарат.

Постановка проблеми. Завдання відродження національної культури та духовності, які постають перед сучасною вітчизняною системою освіти і виховання, визначені Державною національною програмою «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» націлюють педагогів-науковців та вчителів-практиків на формування нової ціннісної системи суспільства – відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої.

Найкоротшим шляхом прищеплення дітям прекрасного, цінного і вічного є хоровий спів. Видатними філософами, науковцями, педагогами і митцями він визнавався одним з наймогутніших засобів виховання творчого та інтелектуального потенціалу школярів. У зв'язку з цим актуалізуються питання навчання дітей хоровому співу, стан якого у сучасному освітньому та культурному просторі характеризується занепадом. Підвищенню його суспільної значущості сприятиме вивчення та критичне опанування досвіду 20-х років ХХ століття.

Мета статті полягає у виявленні постановки питання навчання дітей хоровому співу у 20-ті роки ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 20-х років ХХ століття у музично-педагогічній теорії та практиці особливої гостроти набули питання навчання дітей хоровому співу. Серед науковців, педагогів, керівників колективів, представників музичної громадськості існувало дві протилежні точки зору. Представники однієї з них зазначали, що розвиток дитини повинно віддати природній течії і будь-яке втручання в цей процес буде мати негативні наслідки і нічого крім шкоди не принесе. Навчання співу розцінювалися ними як акт втручання у дитячу природу, насильства над крихким дитячим голосом[4]. Посиленню впливу даних поглядів у пореволюційні роки сприяла спрямованість музичного виховання на формування в учнів творчого сприйняття музики, розуміння музичного матеріалу, розвитку музичного слуху та досвіду, «уміння бачити і слухати». Внаслідок цього, значна увага музикантів-науковців спрямовувалась на теоретичну розробку такої форми музичної роботи на уроці у школі як слухання музики. Крім того, в поглядах деяких представників науково-педагогічної думки певної розробки набула ідея розвитку музичної творчості дітей, тому систематичне навчання дітей хоровому співу підмінялося вільними формами пізнання музики та музикування. Заперечення необхідності цілеспрямованої роботи з хорового співу в педагогічних колах пов'язувалося та обумовлювалося також значним поширенням дитячої самодіяльності.

Серед відомих представників у галузі дитячого музичного виховання

того часу найбільшого розгляду дана точка зору набула у роботах Н.Брюсової, О. Шеншина. Як прихильник теорії “вільного виховання”, Н.Брюсова радила вчителям дозволяти учням співати у вільному ритмі, самостійно переробляти основну мелодію, не дотримуючись композиторського задуму. У своїй статті «Музика у школі» (1921) вона наголошувала: «Тільки у такому вільному співі, де не треба рахувати ні звуків, ні тактів, можуть діти зберегти свій первісний голос»[6,с.7].

Підтримуючи ідеї Н.Брюсової, О. Шеншин у своїй роботі «Принципи і методи загальної музичної освіти» (1921), визнаючи за хоровим співом самий доступний вид мистецтва та найбільш легкий шлях від внутрішнього світу переживань дитини, називав навчання дітей співу “хоровою муштрою” і заперечував використання на уроках будь-яких вправ, розподілу співу на голоси, роботу за хоровими партіями тощо. Він наголошував, що учні з перших занять повинні слухати, обговорювати пісні і тут же співати їх вільно, так як зрозуміли. Крім того, за власним бажанням, вони могли відразу самостійно знаходити і додавати до пісні підголоски. Тобто, О. Шеншин пропонував застосовувати дані форми роботи зі всіма учнями, які тільки приходили до школи і не мали не тільки ніяких знань, умінь та навичок, але й певного хисту. Загально відомо, що такі здібності притаманні у даному віці лише дуже обмеженому колу осіб, тому така точка зору, на наш погляд, є як антимузикальною, так і антипедагогічною.

Варто також звернути увагу на наявність певних протиріч у теоретичних поглядах О. Шеншина. Так наприклад, закликаючи учителів не нав'язувати учням свою точку зору і не показувати при особистому виконанні динамічну палітру пісні, педагог наполягав розучувати її з дітьми тільки з динамічними відтінками, а наголошуючи на вільному характері спілкуванні на уроках, науковець у викладенні основних тез часто використовував словосполучення «примушувати учнів»[6,с.15].

Однак, основна прогресивна частина вітчизняних науковців і вчителів-практиків (Б. Асаф'єв, П. Козицький, М. Леонтович, К. Стеценко та інші) активно відстоювала доцільність не тільки широкого використання хорового співу у формуванні підростаючого покоління, але й необхідність цілеспрямованого навчання дітей співу та розробки його теоретичних основ. Науковці, вчителі співів та вокалісти відзначали, що голосовий апарат, як і весь організм дитини, є надзвичайно гнучким, краще піддається обробці саме у дитячому віці. Діти найбільш сприйнятливі, легко наслідують, і те, що вимагає у дорослих кропіткої роботи, їм дається виключно легко. Крім того, якщо їм з дитинства будуть прищеплені певні співацькі навички, вони зможуть користуватися ними і у подальшому своєму житті. Продовжуючи відстоювати дану точку зору, авторитетні знавці вокально-хорової справи відзначали також: а) відсутність у юнацькому віці поганих звичок, які б дали вже глибоке коріння та вимагали ґрунтовної переробки; б) зміцнення та запобігання хворобам усіх дитячих органів, що беруть участь у співі, завдяки раціональному розвитку голосу в дитинстві. Багато з них спирались у своїх поглядах на ґрунтовний досвід попередніх поколінь, де обробка голосу з раннього віку давала надзвичайно блискучі результати. Як стверджував вітчизняний науковець, професор В. Цветков, надзвичайна повнота і сила тону у співі можуть з'явитися лише завдяки послідовним заняттям та відповідним вправам голосового органу під час процесу його росту, тому голосовий орган, що й інші музичні інструменти потрібно розпочинати виховувати

з дитячого віку[9].

Значний внесок у розробку теоретичних основ дитячого хорового співу зробив А. Гребнев. Педагог зазначав, що правильний спів сприяє розвитку та оздоровленню не тільки голосового апарату, але й усього організму дитини. Він наполягав на науковому підході до розвитку мовного та співацького голосу дітей, доказував необхідність створення єдиного методу навчання та організації лікарського догляду за співаючими дітьми. На його думку, навчання співу дітей молодшого шкільного віку (6-12 років) повинно спрямовуватись на попередження та викорінення поганих звичок (форсування і невірної артикуляції) та розвиток емоційності й виразності. У подальшому воно мало зосереджуватись на формуванні вокальної техніки. Мета навчання дітей з дванадцяти років полягала у зміцненні голосового апарату, розвитку музичальності, пружності й сили голосу, тренування дихання [2, с.22].

Своє розуміння мети навчання хоровому співу було висловлено О.Кастальським. Воно полягало в естетичному вихованні та оволодінні учнями мінімумом музичної культури, пробудженні в них творчості, розвитку музичного слуху, пам'яті й почуття ритму, засвоєнні нотної грамоти та специфічних співацьких навичок. Сутність занять хоровим співом в тогочасній школі він вбачав у сприянні фізіологічному та особистісному розвитку учнів (голос, легені, дихання, дикція).

Підкреслюючи необхідність навчання хоровому співу, Б. Асаф'єв підкреслював, що і музично-соціальні, і художньо-виховні функції хорового співу немислимі без дисциплінованої роботи над створенням хорового ансамблю та «утримання його на відповідній потребам художній висоті» [1,с.163].

На обов'язковому навчанні хоровому співу всіх, без винятку, дітей наполягав К. Стеценко. У роботі «Початковий курс навчання дітей нотного співу» педагог розробив принципові установки музично-теоретичної освіти дітей, яка була призначена сприяти головній меті – якісному хоровому співу, тобто процесу художнього виконавства, головне завдання якого К. Стеценко вбачав у розвитку естетичного «художньо-музичного» почуття. Він вважав, що у кожній дитини вони існують, але десь заховані. «І обов'язок вчителя – викликати їх до діяльності, розвинути здатність почуття краси і здатність одержувати естетичне задоволення від них»[7,с.340].

Під поняттям «уміти співати» педагог розумів уміння володіти своїм голосом та музичними здібностями, яке набувається «звичкою». У процесі співу, на його думку, повинні сполучатись музичний слух, голос і дихання. Значну роль у формуванні гарного, правильного співу К. Стеценко відводив дикції: «Треба, щоб учитель виходив у навчанні співів з принципу, що співи – то продовжена голосом мова»[7,с.310]. Для досягнення вірної дикції він радив перед співом вірно, ясно і чітко проговорювати слово або речення, а потім вже співати.

М. Леонтович також визнавав необхідність навчання хоровому співу всіх дітей і спирався на принцип: «співати повинні всі – хто вміє і не вміє, хто має слух та голос і не має їх»[5,с.40]. Мету систематичного навчання співу він вбачав у розвитку музичних здібностей: відчуття ритму, музичного слуху, голосу, естетичних почуттів, потягу до самостійної творчості. Грунтовне вивчення та аналіз посібника «Практичний курс навчання співу в середніх школах України (з музичними ілюстраціями)» (1920)

дозволяють стверджувати, що сутність поняття «навчання співу» педагог розумів як навчання нотного співу, тому головний зміст процесу спрямовувався на засвоєння учнями музичної грамоти на основі хорового співу. Навчання хоровому співу, на думку митця, мало ґрунтуватися на тренувальних вправах та народних піснях.

Питання означеної проблеми знаходили висвітлення на сторінках тогочасних періодичний видань *Музика*, *«Музика масам»*, *«Наша освіта»*, *«Просвещение Донбасса»*, *«Радянська школа»*. Автор публікацій Ф. С-ль, наголошував, що завдання навчання хоровому співу полягало у поглибленні знань учнів у галузі хорового мистецтва та удосконаленні форм хорового виконавства[10]. Інший дописувач В. Таран – у розвитку в учнів музичного слуху (уміння сприймати всі звукові враження і розуміти їх) та здатності виявляти ці враження. «Для цього треба ввести дитину в світ звуків, навчити її розуміти гармонію цих звуків, навчити володіти голосом», – писав він [8,с.52].

Доре наполягав основну увагу в роботі зі школярами спрямовувати на вокально-хорову підготовку учнів, розвиток у них навичок дихання, правильного формування співацького звуку, систематично і планомірно використовуючи у роботі спеціальні вправи. Доцільність такої ґрунтовної роботи він обумовлював психофізіологічними особливостями розвитку дитини і тим, що «усіяка наука ліпше дається з раннього дитинства й що більше часу ми закріплюємо навички, тим кращі наслідки в майбутньому» [3,с.83]. На обов'язковому навчанні дітей хоровому співу наполягав також М.Ковін. Педагог відзначав, що оволодіння технічними навичками хорового співу повинно починатися ще у молодшому шкільному віці. Однак, закликав учителів не робити з даного процесу нудного навчання, стомленого вивчення учнями гам, інтервалів тощо[2].

Висновки. У 20-ті роки ХХ століття проблеми навчання дітей хорового співу знаходили широке обговорення та теоретичну розробку в роботах та публікаціях провідних науковців та вчителів. Основну його мету вони вбачали не тільки у вірному формуванні голосового апарата дітей та попередженні їхніх поганих звичок, але у правильному розвитку всього організму. У зв'язку з цим підкреслювалась важливість і необхідність навчання хоровому співу всіх учнів з раннього віку, незалежно від музичних здібностей, та наукового дослідження даного процесу. Зміст навчання, на думку багатьох, спрямовувався на розвій емоційності, виразності та засвоєння нотної грамоти. Питання формування у школярів вокально-хорових навичок отримували лише поодинокого теоретичного опрацювання і у своїй більшості залишалися поза увагою науковців та музикантів-методистів.

Література

1. Асафьев Б.В. О хоровом искусстве / Борис Владимирович Асафьев. – Л.: «Музыка», 1980. – 215 с.
2. Вопросы музыки в школе / Сб. статей под ред. И.Глебова. – Л., Изд. Брокгауз-Ефрон, 1926. – 282 с.
3. Доре. Про хоровий спів у семилітках та профшколах/ Доре // Шлях освіти. – 1927. – №6-7. –С.80-87.
4. Левидов И.И. Детское пение и охрана голоса детей / И.И.Левидов. –Л., 1935. – 72с.
5. Леонтович М.Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора) / Микола Дмитрович Леонтович. –

К.«Музична Україна»,1989. – 134 с.

6. Музыка в школе // Материалы по общему музыкальному образованию в школе. – Гос. изд-во, 1921. – 53 с.
7. Стеценко К.Г. Спогади, листи, матеріали / Кирило Григорович Стеценко. – К.: «Музична Україна», 1981.- 475 с.
8. Таран В. Значіння звука в ділі соціального виховання / В.Таран // Просвещение Донбасса. – 1924. – №12. – С.50 – 54.
9. Цветков В. . Зовнішні причини занепаду мистецтва / В.Цветков // Музыка. – 1925. – №4. – С.193-194.
10. Ф.С-ль Музично-хорове мистецтво на Слобожанщині / Ф.С-ль // Путь просвещения. – 1924. – № 4-5. – С.329-331.